

Przedmiotowe zasady oceniania i wymagania edukacyjne z wiedzy o społeczeństwie poziom rozszerzony

I. W toku kształcenia nauczyciel ocenia: - wiedzę i umiejętności, które szczegółowo określone zostały w różnych dokumentach oświatowych: Podstawie programowej, Informatorze maturalnym, których zakres wyznacza realizowany program nauczania w zakresie rozszerzonym. Wymagana jest też wiedza z zakresu najnowszych wydarzeń społeczno-politycznych w kraju i na świecie, a także znajomość pojęć i definicji z zakresu polityki, prawa i historii; oceniany jest również stopień zaangażowania ucznia w realizację zadań przedmiotowych, w pracę na lekcji i pracę w domu.

II. Nauczyciel sprawdza wiedzę i umiejętności na podstawie: - testów zbudowanych z zadań różnorodnych typów m.in. zadań wyboru wielokrotnego, z luką, na dobieranie, prawda – fałsz, krótkiej i rozszerzonej odpowiedzi. Uczeń informowany jest z tygodniowym wyprzedzeniem o terminie przeprowadzenia testu i materiale rzeczowym, na którym jest on oparty. Uczeń ma możliwość uzyskania dodatkowych punktów spoza podstawy za wykonanie zadań dodatkowych, które nauczyciel zleca jako nadobowiązkowe a także za udział w konkursach przedmiotowych, olimpiadach, itp.

Uczniowi przysługuje zgłoszenie raz w okresie nieprzygotowana do zajęć (tzw. np) i zwolniony jest wtedy z bieżącej odpowiedzi ustnej lub niezapowiedzianych kartkówek z trzech ostatnich tematów lekcji.

III. Kryteria oceniania:

PZO Sprawdziany – 60p. Kartkówki – 30p. Odpowiedzi – 10p. Zadania domowe – 5p. Aktywność – 5p. Praca klasowa (esej) – 12p.

Przyporządkowanie uzyskanych przez ucznia punktów ocenom szkolnym jest następujące:

96% - i wyżej - celujący

95,99%- 85% - bardzo dobry

84,99% - 70% - dobry

69,99% - 55% - dostateczny

54,99% - 40% - dopuszczający

39,99% - 0% - niedostateczny.

IV. Szczegółowe wymagania z zakresu rozszerzonego obejmują:

1. Życie zbiorowe i jego reguły. Uczeń: 1) charakteryzuje wybrane zbiorowości, społeczności, wspólnoty, społeczeństwa, ze względu na obowiązujące w nich reguły i więzi; 2) podaje przykłady norm i instytucji społecznych; charakteryzuje ich funkcje w życiu społecznym; 3) wyjaśnia, co to jest anomia, omawia jej przyczyny i skutki; 4) omawia na przykładach źródła i mechanizmy konfliktów społecznych oraz sposoby ich rozwiązywania.

2. Socjalizacja i kontrola społeczna. Uczeń: 1) porównuje modele socjalizacji charakterystyczne dla własnej grupy wiekowej i po ko lenia rodziców; 2) opisuje przejawy kontroli społecznej w życiu codziennym; 3) wyjaśnia na przykładach, w jaki sposób dochodzi do stygmatyzacji społecznej i jakie mogą być jej skutki.

3. Grupa społeczna. Uczeń: 1) przedstawia cechy i funkcjonowanie małej grupy społecznej (liczebność, więź, trwałość, role grupowe, wspólne wartości i cele, poczucie odrębności, współdziałanie); 2) omawia na przykładach różne rodzaje grup i wyjaśnia funkcjonowanie wskazanej grupy; 3) wyjaśnia znaczenie grup odniesienia pozytywnego i negatywnego w procesie socjalizacji; 4) opisuje swoiste cechy współczesnej rodziny jako grupy społecznej; porównuje i ilustruje przykładami różne modele rodziny.

4. Struktura społeczna. Uczeń: 1) opisuje strukturę klasowo-warstwową polskiego społeczeństwa i swojej społeczności lokalnej; 2) porównuje skalę nierówności społecznych w Polsce i wybranym państwie, wyjaśniając związek między nierównościami społecznymi a nierównością szans życiowych; 3) podaje przykłady i wyjaśnia uwarunkowania pionowej i poziomej ruchliwości społecznej; 4) opisuje mechanizm i skutki społecznego wykluczenia oraz sposoby przeciw działania temu zjawisku; 5) charakteryzuje wybrane problemy życia społecznego w Polsce (w tym sytuację młodych ludzi); rozważa możliwości ich rozwiązania.

5. Zmiana społeczna. Uczeń: 1) charakteryzuje historyczne formy organizacji społeczeństwa (pierwotne, tradycyjne, przemysłowe, postindustrialne); 2) omawia cechy współczesnego społeczeństwa zachodniego (otwarte, postindustrialne, konsumpcyjne, masowe, informacyjne); 3) analizuje sposoby adaptacji do zmiany społecznej na podstawie własnych obserwacji i tekstów kultury; 4) przedstawia i ocenia dwie drogi zmiany społecznej: rewolucję i reformę; 5) charakteryzuje wybrany ruch społeczny, np.: Solidarność, ruch niepodległościowy non-violence Mahatmy Gandhiego, ruch praw obywatelskich Martina L. Kinga, ruch na rzecz ochrony środowiska naturalnego, ruch emancypacji kobiet.

6. Naród, ojczyzna i mniejszości narodowe. Uczeń: 1) przedstawia dwie koncepcje narodu: etniczno-kulturową i polityczną; 2) omawia czynniki sprzyjające asymilacji oraz służące zachowaniu toż- samości narodowej; 3) charakteryzuje postawy współczesnych Polaków wobec ojczyzny i narodu; 4) charakteryzuje mniejszości narodowe, etniczne i grupy imigrantów żyjące w Polsce (liczebność, historia, kultura, religia itp.); wymienia prawa, które im przysługują; 5) rozpoznaje przejawy ksenofobii, antysemityzmu, rasizmu i szowinizmu i uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się tym zjawiskom.

7. Procesy narodowościowe i społeczne we współczesnym świecie. Uczeń: 1) wyjaśnia, dlaczego i w jakim zakresie doszło do integracji narodów w świecie zachodnim; 2) porównuje różne modele polityki wybranych państw wobec mniejszości narodowych i imigrantów; 3) wyjaśnia, dlaczego w Europie integracja imigrantów z państw pozaeuropejskich rodzi trudności; ocenia sytuację imigrantów w Polsce; 4) omawia na przykładach przyczyny i sposoby rozwiązywania długotrwałych konfliktów między narodami; 5) omawia przyczyny i skutki konfliktów społecznych w państwach Afryki, Azji, Ameryki Południowej i Środkowej.

8. Kultura i pluralizm kulturowy. Uczeń: 1) rozróżnia normatywne i opisowe pojęcie kultury; 2) wskazuje specyficzne cechy kultury wysokiej, masowej, narodowej i ludowej; 3) rozpoznaje najważniejsze cechy kultury wskazanej społeczności; 4) określa znaczenie religii w polskiej kulturze; charakteryzuje religijność współczesnych Polaków; 5) ocenia wpływ kontrkultury na życie społeczne; 6) wyjaśnia, na czym polega i skąd się bierze pluralizm kulturowy współ- czesnego społeczeństwa; analizuje konsekwencje tego zjawiska;

7) rozróżnia tolerancję od akceptacji; ocenia ich znaczenie dla życia społecznego; 8) charakteryzuje subkultury młodzieżowe w Polsce i Europie.

9. Współczesne spory światopoglądowe. Uczeń: 1) rozpatruje argumenty przemawiające za swobodą prowadzenia badań genetycznych oraz ich prawnym zakazem; 2) rozważa racje stron sporów o dopuszczalność aborcji i eutanazji; 3) uzasadnia traktowanie kary jako odpłaty lub jako sposobu resocjalizacji; formułuje własne stanowisko w tej sprawie; 4) rozważa argumenty i kontrargumenty stron sporu o przyznanie mniejszościom seksualnym takich samych praw, jakie mają osoby heteroseksualne; 5) rozpatruje racje stron innych aktualnych sporów światopoglądowych i formułuje swoje stanowisko w danej sprawie.

10. Edukacja w XXI w. Uczeń: 1) przedstawia rolę szkoły i edukacji nieformalnej we współczesnym społeczeństwie informacyjnym; 2) wskazuje działania, które mogą podejmować państwo, władze samorządowe oraz organizacje społeczne, by zwiększyć równość szans w dostępie do edukacji; 3) wyjaśnia zależność między systemem edukacyjnym a rynkiem pracy; wskazuje przykłady ich niedopasowania; 4) wyjaśnia, w jaki sposób można

podnosić lub zmieniać swoje kwalifikacje zawodowe i dla czego uczenie się przez całe życie jest jednym z warunków sukcesu w karierze zawodowej.

11. Obywatel i obywatelstwo. Uczeń: 1) przedstawia procedury nabywania i zrzekania się polskiego obywatelstwa; 2) wyjaśnia, czym obywatelstwo różni się od narodowości; 3) wymienia konstytucyjne obowiązki obywateli Rzeczypospolitej Polskiej; uzasadnia znaczenie postaw i cnót obywatelskich (troska o dobro wspólne, odpowiedzialność, aktywność, solidarność, odwaga cywilna, roztropność, tolerancja); 4) wyjaśnia, na czym polega nieposłuszeństwo obywatelskie i jakie niesie ze sobą dylematy; podaje jego historyczne i współczesne przykłady.

12. Społeczeństwo obywatelskie. Uczeń: 1) przedstawia filozoficzny rodowód koncepcji społeczeństwa obywatelskiego (John Locke, Georg Hegel, Alexis de Tocqueville); 2) wymienia podmioty społeczeństwa obywatelskiego; 3) wyjaśnia, jak powstaje i jakie znaczenie dla społeczeństwa obywatelskiego ma kapitał społeczny (zaufanie, sieci współpracy i system efektywnych norm); 4) opisuje formy aktywności obywateli w ramach społeczności lokalnej, regionu, państwa oraz na poziomie globalnym; w miarę możliwości uczestniczy w wybranym działaniu; 5) uzasadnia znaczenie swobody zrzeszania się dla jakości życia publicznego; 6) przedstawia zasady zakładania i funkcjonowania stowarzyszeń, fundacji i organizacji pożytku publicznego w Polsce; 7) opracowuje według wzoru projekt statutu stowarzyszenia (nazwa, siedziba, członkowie, władze, majątek, zasady zmiany statutu i rozwiązywania stowarzyszenia); 8) charakteryzuje lokalne organizacje pozarządowe.

13. Opinia publiczna. Uczeń: 1) wyjaśnia, jak kształtuje się opinia publiczna i jakie są sposoby jej wyrażania; 2) wskazuje przykłady wpływu opinii publicznej na decyzje polityczne; 3) odczytuje i interpretuje tabele i wykresy prezentujące wyniki badania opinii publicznej; 4) przeprowadza w najbliższym otoczeniu mini-sondaż opinii publicznej na wskazanym temacie, interpretuje jego wyniki; 5) analizuje wybraną kampanię społeczną z punktu widzenia jej celów, sposobów realizacji i skuteczności; 6) wyjaśnia, na czym polega specyfika marketingu społecznego; opracowuje projekt akcji społecznej w wybranej sprawie i w miarę możliwości go realizuje.

14. Środki masowego przekazu. Uczeń: 1) opisuje funkcje mediów w państwie demokratycznym i niedemokratycznym (na wybranych przykładach); 2) uzasadnia znaczenie niezależności i pluralizmu mediów; ocenia skutki ich ograniczania; 3) wyjaśnia, jakimi zasadami etycznymi powinny się kierować media i ocenia przykłady kontrowersyjnych działań dziennikarzy i mediów; 4) wyjaśnia, na czym polega zasada wolności słowa, i wskazuje na przypadki jej nadużycia; 5) przedstawia najważniejsze media w Polsce i na świecie (odbiorcy, zasięg, forma przekazu, orientacja ideologiczna, typ własności); charakteryzuje wybrane media lokalne; 6) charakteryzuje prasę wielkonakładową i ocenia jej rolę w debacie publicznej; 7) krytycznie analizuje przekazy medialne, oceniając ich wiarygodność i bezstronność oraz odróżniając informacje od komentarzy; 8) ocenia zasoby Internetu z punktu widzenia rzetelności i wiarygodności informacyjnej; świadomie i krytycznie odbiera zawarte w nich treści.

15. Demokracja – zasady i procedury. Uczeń: 1) opisuje wartości będące fundamentem współczesnej demokracji; podaje różne sposoby rozumienia wolności, równości i sprawiedliwości; 2) rozważa, w jakim stopniu demokracja sprzyja pokojowemu rozwiązywaniu konfliktów; 3) charakteryzuje główne fazy kształtowania się systemu demokratycznego; 4) opisuje polskie tradycje demokratyczne (parlamentaryzm I Rzeczypospolitej, Konstytucja 3 maja, II Rzeczypospolita); 5) wyjaśnia, jak są przeprowadzane i jaką rolę odgrywają wybory we współczesnej demokracji; 6) wyjaśnia, czym jest referendum; rozważa, jak we współczesnym państwie można realizować inne formy demokracji bezpośredniej; 7) rozpoznaje przejawy łamania zasad i procedur demokratycznych w życiu publicznym – w państwie, społeczności lokalnej i życiu szkoły.

16. Polityka, ideologie, doktryny i programy polityczne. Uczeń: 1) przedstawia różne rozumienia pojęcia „polityka”; 2) charakteryzuje kulturę polityczną współczesnej Polski (normy, formy komunikacji, poziom partycypacji, natężenie konfliktów); 3) analizuje wybrane konflikty wartości i interesów ujawniające się w debacie publicznej w Polsce; 4) opisuje przebieg debaty publicznej na wybrany temat, korzystając z różnych źródeł informacji; ocenia jakość argumentacji jej stron, formułuje własne stanowisko; 5) charakteryzuje ideologie totalitarne (komunizm, nazizm), odwołując się do przykłałów historycznych; 6) charakteryzuje najważniejsze współczesne doktryny polityczne (chrześcijańska demokracja, konserwatyzm, liberalizm, nacjonalizm, socjaldemokracja, socjalizm); 7) przeprowadza krytyczną analizę programów i innych materiałów wyborczych partii politycznych, ze względu na zawartość merytoryczną i formę przekazu.

17. Systemy partyjne. Uczeń: 1) charakteryzuje system monopartyjny, dwupartyjny i wielopartyjny; 2) porównuje funkcje partii politycznych w państwach demokratycznych i niedemokratycznych; 3) przedstawia system partyjny wybranego przez siebie państwa (do wyboru spośród Wielkiej Brytanii, Niemiec, Francji i Stanów Zjednoczonych) na podstawie samodzielnie zebranych wiadomości; 4) opisuje podstawowe zasady ordynacji większościowej i proporcjonalnej w powiązaniu z systemem dwupartyjnym i wielopartyjnym; 5) wyjaśnia znaczenie progu wyborczego dla reprezentatywności wyborów i tworzenia rządzącej koalicji; 6) analizuje argumenty na rzecz ordynacji większościowej i proporcjonalnej.

18. Instytucja państwa. Uczeń: 1) wyjaśnia na przykładach relacje między narodem a państwem; 2) charakteryzuje zjawisko legitymizacji władzy, odnosząc teorię Maxa Webera do historycznych i współczesnych przykładów; 3) opisuje najważniejsze teorie genezy państwa (Arystotelesa, teistyczna, umowy społecznej, podboju, marksistowska); 4) odróżnia suwerenność zewnętrzną od suwerenności wewnętrznej.

19. Modele ustrojowe państw demokratycznych. Uczeń: 1) podaje cechy charakterystyczne różnych modeli ustrojowych państw demokratycznych; wyjaśnia, jaki model funkcjonuje w Polsce; 2) charakteryzuje krótko ustroje polityczne Niemiec, Wielkiej Brytanii, Francji, Stanów Zjednoczonych, Szwajcarii, Włoch i Rosji, na podstawie samodzielnie zebranych informacji; 3) przedstawia zasady odpowiedzialności konstytucyjnej i politycznej; wskazuje, kto im podlega; 4) opisuje współczesne modele stosunków między władzą świecką a władzą duchowną (uprzywilejowanie głównego wyznania, państwo ateistyczne, państwo neutralne światopoglądowo); 5) omawia przepisy Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej dotyczące relacji państwo-Kościół; podaje najważniejsze postanowienia konkordatu.

20. Władza ustawodawcza w państwie demokratycznym. Uczeń: 1) wymienia i ilustruje przykładami funkcje władzy ustawodawczej; 2) zarysowuje główne funkcje izby wyższej i niższej parlamentów w wybranych państwach (w Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych, Niemczech); podaje przykłady państw z parlamentem jednoizbowym; 3) ocenia zasadność immunitetu parlamentarnego; odróżnia jego formy (immunitet formalny, materialny); 4) wyjaśnia terminy: sesja plenarna, komisja parlamentarna, kworum, interpelacja, zapytanie poselskie; 5) przedstawia procedurę tworzenia prawa przez parlament; 6) opisuje mechanizm tworzenia koalicji rządowej; wyjaśnia rolę opozycji w pracy parlamentu.

21. Władza wykonawcza w państwie demokratycznym. Uczeń: 1) wyjaśnia, jaką rolę we współczesnych państwach może pełnić głowa państwa; podaje przykłady urzędujących głów państw (monarchów i prezydentów); 2) charakteryzuje kompetencje rządu w państwie demokratycznym i relacje między rządem a głową państwa.

22. Współczesna demokracja w Polsce i na świecie – problemy i zagrożenia. Uczeń: 1) rozważa problemy polityki bezpieczeństwa socjalnego; 2) rozpoznaje przejawy populizmu i wyjaśnia, dlaczego stanowi on zagrożenie dla demokracji; 3) omawia na przykładach patologie życia publicznego (np. korupcja, nepotyzm, klientelizm) i wyjaśnia, dlaczego

wpływają one destrukcyjnie na życie publiczne; 4) wyjaśnia, dlaczego tak wielu obywateli nie uczestniczy w życiu politycznym, i przed stawia sposoby zwiększania poziomu partycypacji; 5) przedstawia sposoby, jakimi partie polityczne walczą o elektorat, i ocenia te działania według standardów demokracji; 6) wyjaśnia, jaką rolę w państwie demokratycznym pełnią ruchy obywatelskiego sprzeciwu i emancypacji.

23. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń: 1) przedstawia konstytucyjne zasady ustroju państwa; 2) wyjaśnia konstytucyjne pojęcie suwerenności; 3) wyjaśnia relację między prawem międzynarodowym (w tym unijnym) a prawem krajowym; 4) omawia postanowienia dotyczące rodzajów stanów nadzwyczajnych i warunków ich wprowadzania; 5) przedstawia procedurę zmiany Konstytucji.

24. Parlament Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń: 1) wymienia kompetencje Sejmu i Senatu w państwie i przedstawia znaczenie obu izb oraz Zgromadzenia Narodowego w systemie władz Rzeczypospolitej Polskiej; 2) określa sytuacje, w jakich może dojść do skrócenia kadencji Sejmu; 3) podaje przykłady stosowania w procedurze legislacyjnej polskiego parlamentu większości zwykłej, bezwzględnej i kwalifikowanej; 4) wyjaśnia szczególnie charakter procedury uchwalania ustawy budżetowej.

25. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń: 1) określa główne kompetencje prezydenta w relacjach z parlamentem, rządem, władzą sądowniczą, a także sposób sprawowania władzy w zakresie bezpieczeństwa państwa i polityki zagranicznej; 2) wyjaśnia różnice między ordynacjami wyborów parlamentarnych i prezydenckich w Polsce; 3) wyjaśnia, w jakich okolicznościach prezydent może być zawieszony lub usunięty z urzędu.

26. Rada Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń: 1) przedstawia konstytucyjne procedury powoływania i odwoływania rządu, zmiany rządu i zmiany ministrów; 2) porównuje sytuację rządów mniejszościowych i większościowych ze względu na możliwości działania; 3) rozpoznaje urzędy należące do administracji rządowej; określa kompetencje i procedurę powoływania wojewody; 4) wyjaśnia, podając przykłady, czym zajmuje się administracja zespolona i niezespolona; 5) ocenia funkcjonowanie służby cywilnej w Polsce.

27. Organy kontroli państwowej, ochrony prawa i zaufania publicznego. Uczeń: 1) omawia kompetencje Najwyższej Izby Kontroli i ocenia jej znaczenie dla funkcjonowania instytucji publicznych; 2) przedstawia uprawnienia i sposób działania Rzecznika Praw Obywatelskich; 3) opisuje procedurę lustracyjną i wskazuje kategorie osób, które jej podlegają; 4) odwołując się do wybranych przykładów, charakteryzuje zadania Instytutu Pamięci Narodowej; 5) wymienia podstawowe zadania Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów oraz Urzędu Kontroli Elektronicznej.

28. Samorząd terytorialny w Polsce. Uczeń: 1) omawia formy demokracji przedstawicielskiej i bezpośredniej w samorządach terytorialnych; opisuje instytucję referendum lokalnego; 2) przedstawia zadania i kompetencje samorządu gminnego, powiatowego i wojewódzkiego; 3) wyjaśnia, jakie są źródła dochodów samorządów (dochody własne, dotacje, subwencje) i jak jest uchwalany budżet gminy; 4) znajduje i analizuje informacje na temat dochodów i wydatków własnej gminy; 5) opisuje uprawnienia nadzorcze premiera i wojewody wobec samorządów terytorialnych; 6) rozważa problemy oraz perspektywy rozwoju własnej gminy, powiatu lub regionu na podstawie samo dzielnie zebranych materiałów.

29. Prawo. Uczeń: 1) wyjaśnia zasady hierarchiczności, spójności i zupełności w systemie prawnym; 2) rozpoznaje rodzaje prawa (międzynarodowe, krajowe, miejscowe; prywatne, publiczne; materialne, formalne; cywilne, karne, administracyjne); 3) rozróżnia źródła, z których wywodzą się normy w różnych systemach prawnych (prawo: zwyczajowe, precedensowe, religijne, pozytywne).

30. System prawny Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń: 1) opisuje źródła prawa w Polsce oraz hierarchię aktów prawnych; 2) wyjaśnia, na czym polega praworzędność i jakie zasady

oraz instytucje stoją na jej straży; 3) wskazuje gałęzie prawa i kodeksy, w których szukać należy odpowiednich przepisów; 4) wyjaśnia, w jaki sposób realizuje się w Polsce zasadę niezależności sądów i niezawisłości sędziego; 5) przedstawia różnicę między sędziami a ławnikami.

31. Sądy i Trybunały. Uczeń: 1) przedstawia sposób powoływania i zadania Sądu Najwyższego, Trybunału Konstytucyjnego i Trybunału Stanu; 2) omawia sposób działania Trybunału Konstytucyjnego, odwołując się do przykładów rozstrzygniętych przez niego spraw; ocenia znaczenie skargi konstytucyjnej dla funkcjonowania państwa prawa; 3) przedstawia strukturę sądownictwa w Polsce i wyjaśnia, jaką rolę odgrywają w niej Sąd Najwyższy i Krajowa Rada Sądownictwa.

32. Prawo cywilne i rodzinne. Uczeń: 1) rozpoznaje sprawy regulowane przez prawo cywilne: rzeczowe, zobowiązań, rodzinne, spadkowe i handlowe; 2) stosuje w analizie przypadku podstawowe pojęcia i zasady prawa cywilnego (osoba fizyczna, osoba prawna, zdolność prawna a zdolność do czynności prawnych, odpowiedzialność cywilna); 3) opisuje podstawowe zasady postępowania cywilnego (rozpoznawczego: procesowego oraz nieprocesowego i egzekucyjnego) oraz sposoby zaskarżania orzeczeń; 4) analizuje małżeństwo jako instytucję prawną (warunki zawarcia, prawa i obowiązki małżonków, wspólnota majątkowa, rozwód, separacja, małżeństwo a konkubinat); 5) wyjaśnia, na czym polega władza rodzicielska oraz jakie prawa i obowiązki mają dzieci.

33. Prawo karne. Uczeń: 1) stosuje w analizie przypadku podstawowe pojęcia i zasady prawa karnego (odpowiedzialność karna, przestępstwo a wykroczenie, zbrodnia i występki, zasada domniemania niewinności); 2) opisuje przebieg postępowania karnego oraz uczestniczące w nim organy i strony; podaje przykłady przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego i prywatnego, wyjaśnia rolę oskarżyciela posiłkowego; 3) przedstawia kary i środki karne obowiązujące w polskim prawie oraz prawa przy sługujące ofierze, oskarżonemu i świadkowi; 4) podaje zasady wnoszenia apelacji i kasacji w sprawach karnych.

34. Prawo administracyjne. Uczeń: 1) odróżnia akty administracyjne od innego rodzaju dokumentów; rozpoznaje, kiedy akt administracyjny jest ważny; 2) przedstawia strukturę sądownictwa administracyjnego; opisuje przebieg postępowania administracyjnego; 3) wyjaśnia, jak odwołać się od decyzji i postanowień organów administracyjnych (odwołanie, zażalenie, skarga do wojewódzkiego sądu administracyjnego, skarga kasacyjna do Naczelnego Sądu Administracyjnego).

35. Obywatel wobec prawa. Uczeń: 1) odnajduje w odpowiednim akcie prawnym przepis dotyczący wybranego kazusu prawnego i interpretuje go; 2) wskazuje, do jakich instytucji i osób można się zwrócić o pomoc prawną w konkretnych sytuacjach; 3) pisze fikcyjny pozew w sprawie cywilnej, zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa i odwołanie od decyzji administracyjnej (według wzorów).

36. Prawa człowieka. Uczeń: 1) przedstawia ideę oraz historyczny rodowód praw człowieka; 2) przedstawia argumenty na rzecz uniwersalności praw człowieka i analizuje zastrzeżenia formułowane przez jej przeciwników; 3) rozróżnia prawa i wolności osobiste, polityczne oraz ekonomiczne, społeczne i kulturalne; wskazuje, do której generacji należą poszczególne prawa; 4) rozważa, odwołując się do historycznych i współczesnych przykładów, dla czego dochodzi do łamania praw człowieka na wielką skalę przez reżimy autorytarne.

37. Ochrona praw człowieka w Polsce. Uczeń: 1) przedstawia prawa i wolności zagwarantowane w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, wymienia środki i mechanizmy ich ochrony w Polsce; 2) rozważa dylematy związane z prawami socjalnymi i sposobem ich realizacji przez państwo; 3) odnosi przedstawiane w mediach przypadki naruszenia praw lub wolności w Polsce do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej; 4) analizuje stan przestrzegania praw mniejszości narodowych, etnicznych i religijnych; 5) przygotowuje opracowanie na temat naruszania i ochrony praw człowieka w wybranej dziedzinie.

38. Światowy i europejski system ochrony praw człowieka. Uczeń: 1) opisuje system ochrony praw człowieka funkcjonujący na mocy Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz Międzynarodowych Paktów Praw Człowieka Narodów Zjednoczonych; 2) ocenia znaczenie Międzynarodowego Trybunału Karnego w Hadze dla systemu ochrony praw człowieka na świecie; 3) charakteryzuje systemy ochrony praw człowieka w ramach Rady Europy oraz Unii Europejskiej; 4) wyjaśnia, jak działa i jakie sprawy rozpatruje Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu; 5) analizuje z punktu widzenia międzynarodowych standardów praw człowieka przypadki naruszania praw i wolności w różnych państwach; 6) pisze według wzoru skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu lub Komitetu Praw Człowieka w Genewie; 7) opisuje i ocenia działania wybranych organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną praw człowieka.

39. Polska polityka zagraniczna. Uczeń: 1) wyjaśnia, jakie znaczenie w polityce zagranicznej państwa odgrywa racja stanu i jak można ją zdefiniować; 2) charakteryzuje główne kierunki polskiej polityki zagranicznej po 1989 r. i sposoby jej prowadzenia (na wybranych przykładach); 3) wyjaśnia, jaki wpływ na polską politykę zagraniczną ma członkostwo w Unii Europejskiej; 4) przedstawia działania Polski w dziedzinie pomocy rozwojowej; 5) charakteryzuje relacje Polski z wybranymi państwami, na podstawie samodzielnie zebranych informacji.

40. Stosunki międzynarodowe w wymiarze globalnym. Uczeń: 1) przedstawia podmioty oraz zasady prawa międzynarodowego (zasadę suwerenności, wzajemności, pacta sunt servanda); 2) charakteryzuje na przykładach najczęściej stosowane metody rozwiązywania sporów między państwami; 3) wyjaśnia przyczyny dysproporcji między globalną Północą i globalnym Południem oraz mechanizmy i działania, które ją zmniejszają lub powiększają; 4) przedstawia na przykładach wzajemne zależności pomiędzy państwami biednymi i bogimi w polityce, ekonomii, kulturze i ekologii; 5) wskazuje i wyjaśnia przyczyny konfliktów zbrojnych we współczesnym świecie; 6) rozważa możliwości prowadzenia akcji humanitarnych, współpracy rozwojowej oraz interwencji pokojowych na obszarach dotkniętych konfliktami zbrojnymi, oceniając ich skuteczność i aspekty moralne; 7) wymienia konflikty, którym towarzyszy terroryzm; wyjaśnia ich przyczyny oraz motywy i sposoby działania terrorystów; opisuje i ocenia strategie zwalczania terroryzmu; 8) przedstawia inicjatywy na rzecz pokoju, demokracji i praw człowieka (w tym działania laureatów Pokojowej Nagrody Nobla).

41. Globalizacja współczesnego świata. Uczeń: 1) przedstawia wieloaspektowy charakter procesów globalizacji (polityka, gospodarka, kultura, komunikacja, ekologia); 2) ocenia rolę wybranych państw oraz instytucji o zasięgu globalnym (organizacji, korporacji, mediów) w procesach globalizacyjnych; 3) rozważa racje ruchów ekologicznych i alterglobalistycznych oraz racje ich przeciwników, formułując własne stanowisko w tej sprawie.

42. Systemy bezpieczeństwa i współpracy. Uczeń: 1) charakteryzuje przemiany, jakie nastąpiły w Europie i na świecie po upadku komunizmu; 2) opisuje cele i metody działania ONZ oraz kompetencje jej organów (Zgromadzenie Ogólne, Rada Bezpieczeństwa, Sekretarz Generalny, Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, Rada Gospodarcza i Społeczna); 3) charakteryzuje krótko działanie następujących organizacji: WHO (Światowa Organizacja Zdrowia), ILO (Międzynarodowa Organizacja Pracy), FAO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Wyżywienia i Rolnictwa), IMF (Międzynarodowy Fundusz Walutowy), IBRD (Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju), WTO (Światowa Organizacja Handlu), OECD (Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju), UNESCO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury), UNIDO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Rozwoju Przemysłowego), IAEA (Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej), UNICEF (Fundusz Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci), UNHCR (Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do Spraw

Uchodźców); 4) wyjaśnia, jak powstało NATO, jakie są jego cele i organy; wymienia najważniejsze operacje wojskowe Sojuszu; 5) wymienia regionalne systemy bezpieczeństwa i współpracy, ocenia ich znaczenie dla danego regionu i świata; 6) ocenia wpływ członkostwa w NATO na pozycję międzynarodową i poziom bezpieczeństwa Polski.

43. Integracja europejska. Uczeń: 1) omawia genezę i przebieg integracji europejskiej (cele, główne dokumenty i instytucje, politycy, fazy integracji); 2) przedstawia sposoby podejmowania decyzji politycznych i gospodarczych w Unii Europejskiej, odnosząc je do zasad pomocniczości i solidarności; 3) charakteryzuje sposób powoływania, działania i najważniejsze kompetencje instytucji Unii Europejskiej (Rada Unii Europejskiej, Parlament Europejski, Komisja Europejska, Rada Europejska, Trybunał Sprawiedliwości, Europejski Trybunał Obrachunkowy, Europejski Bank Centralny); 4) wyjaśnia, jak tworzone jest prawo unijne, oraz wymienia najważniejsze postanowienia traktatów obowiązujących w Unii Europejskiej; 5) przedstawia procedurę uchwalania budżetu unijnego oraz główne dochody i wydatki budżetowe; 6) rozważa dylematy związane z dalszym rozszerzaniem i reformą Unii Europejskiej; 7) przedstawia cele, genezę i zasady działania Rady Europy; ocenia jej rolę we współczesnej Europie; 8) opisuje genezę, cele i sposób działania Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie.

44. Europa wśród światowych mocarstw. Uczeń: 1) wskazuje możliwości odgrywania przez Unię Europejską roli światowego mocarstwa; 2) rozróżnia typy ładu światowych (jedno-, dwu- i wielobiegunowy), odwołując się do historii XX i XXI w.; 3) wyjaśnia znaczenie strategicznych zasobów naturalnych w polityce międzynarodowej; 4) przedstawia na przykładach znaczenie supermocarstw i mocarstw regionalnych dla ładu światowego.

45. Polska w Unii Europejskiej. Uczeń: 1) wyjaśnia, na czym polega swobodny przepływ osób, kapitału, towarów i usług w Unii Europejskiej oraz jakie są zasady przekraczania granic przez polskich obywateli (w strefie Schengen i poza nią); 2) opisuje prawa i obowiązki wynikające z posiadania obywatelstwa Unii Europejskiej, w tym możliwość skargi do Rzecznika Praw Obywatelskich Unii Europejskiej; 3) ocenia skutki członkostwa Polski w Unii Europejskiej i perspektywy jej rozwoju w Unii Europejskiej, odwołując się do danych statystycznych, badań opinii publicznej oraz informacji o wykorzystaniu środków unijnych w Polsce, regionie i gminie; 4) podaje ogólne zasady korzystania z funduszy unijnych przez obywateli, przedsiębiorstwa i inne organizacje w Polsce; 5) wyszukuje informacje o możliwościach podejmowania nauki i pracy w państwach Unii Europejskiej, potrafi posługiwać się Europass.

Zbigniew Syska